

Anyanyelvűségünk életfeltételei változó világunkban

Beszélgetőtárs Maróti István

Ágoston Mihály, a vajdasági és az ősszmagyar nyelvtudomány és nyelvművelés kimagasló egyénisége, az Újvidéki Egyetem nyugalmazott professzora ez év júliusában töltötte be 80. életévét. Ebből az alkalomból folyóiratunk néhány közérdekűnek tekinthető kérdést intézett az ünnepelthez, egyszersmind további számos alkotó évet, újabb sikereket kíván neki.

1. Egy tanulmányodban azt olvastam, hogy jól megtervezett és országosan szervezett nyelvújításra lenne szükség. Mit kell ezen érteni?

Fölgyorsultak a társadalmi változások. A fogalmak zöme, melyekről az utóbbi tíz-tizenkét évben újonnan értesültünk, idegen nyelvi közvetítéssel került ismeretvilágunkba, s ma is többnyire az idegen elemek révén próbáljuk őket az anyanyelvünkben keletkezett hézagokba iktatni.

A frissen jött idegen közsavak ésszerűtlen gyomlálására nem gondolhatunk, bármennyire is elriasztó az, ahogyan elárasztották nyelvünket – vagy inkább boltjainkat, utcáinkat s médiánkat. Korunk ismeretszerzésével párhuzamosan szükségünk lenne anyanyelv-korszerűsítő mozgalomra. Ezt a magyar nyelvészet és a megfelelő szaktudományok képviselői szervezhetnék meg. A szaktudományok magyar művelőitől, persze, nincsen okunk nyelvészkedést elvárni, de azt igen, hogy teljes szaktevékenységükből (mikrobiológia stb.) se írásban, se szóban ne hiányozzon a magyar nyelv használata, függetlenül attól, hogy általában idegen nyelven is publikálnak. Magyar szövegében a szaknyelvi megoldásokkal ki-ki a maga szakterületén – erre legilletékesebbként – már tehetne gyakorlati javaslatot. Az aztán a magyar nyelvész dolga lenne, hogy a nyelvújítási anyagot összegyűjtse, rendezze, nyelvészetileg értékelje és összehangolja, valamint hogy terjessze.

Más nyelvek újfajta hatásai érnek bennünket megfelelő anyanyelvi egyeztetések nélkül. A lakosság nagyobb rétege nem tudatosan tapasztalja az idegen grammatikai elemeket, s magyarra váltva is emezek szerint próbál fogalmazni. Vagy fordítva. Az ismereteink bővülését szolgáló nyelvújítás mellett(!) tehát szükségünk lenne olyan nyelvi kalauzra is, hogy amikor az adott nyelvek rendszerbeli sajátosságaival ta-

lálkozunk, ráfigyeléssel el tudjunk igazodni a kontesztív elemek között.

A magyar kommunikálásban az idegen betűszók angol vagy más idegen nyelvű olvasata apró, de sajátos gondot okoz. (Fordított esetben is keletkezne zavar.) Például az „áj-en-dzsi”, az „ejcs-bí-ou” magyar mondatokban hallott kiejtésénél csak a „ká-end-há” magyar-angol keveréke a meghökkentőbb.

Nemcsak a magyartól, hanem egyetlen európai néptől sem várható el, hogy amikor a maga anyanyelvén írt mondatban latin betűket lát a számára idegen betűszóban, mint amilyen például a pr, vagyis PR (vö. NATO, tbc, UNESCO), akkor ezeknek a betűknek egy másik nyelvbéli nevét(!) (például *jú, pí, ejcs*) kapásból ejtse vagy megértse. Ez hamisan és egy kis sé sarkítva az írástudatlanság érzetét kelti bármelyik nyelvi közösség polgárában. Jogtalanul.

2. Mi a lényege a nyelvpolitikának?

Nyelvpolitikán kormány, intézmények és hatalmi szervek elemzéseit, döntéseit, intézkedéseit meg ezek hiányát értem. Mindazt, ami a lakosság (anya)nyelvi körülményeit és viszonyait érinti.

Egynyelvű közegben is szükség van nyelvpolitikára, hiszen a munkahelyen, a médiában, a művelődési életben, a közigazgatásban, az utcán, a közellátásban, az egészségügyben stb. az anyanyelvűség feltételei változékonyak, és időnként tudatos módosítást igényelnek. Az anyanyelv-politika összhangba hozható s hozandó a többnyelvűsítés politikájával.

Helyzetünk nyilvánvaló. A magyar nyelv ügyét hivatásból bizonyos tekintetben főlvállaló nyelvészek szakmai és erkölcsi felelősségét és avatottságát más (szak)ember nem helyettesítheti, nem is ellen-súlyozhatja. Övék a felelősség mindazért, ami ez ügyben történik, késik vagy elkéshet. Nem csekély ez, még illetékességük korlátozottsága ellenére sem. Mert szakmai elhivatottságuk nemcsak felelősség és illetékesség, hanem szellemi privilégium is.

3. Az anyanyelvi kultúra megőrzése és fejlesztése, gyarapítása érdekében mi a feladata a családnak, az otthonnak és az iskolának?

Ahol van otthon, s még együtt van a család, meg ahol még nem zárták be a falu vagy a környék egyetlen iskoláját, ott a jövő nemzedék anyanyelvének jó meg-

alapozásáért általában ez a három tényező tehet és tesz legtöbbet. A jó alapozásra pedig ma még nagyobb szükségünk lenne, mint akár száz évvel ezelőtt is volt. Bizonyos tekintetben ugyan zárkózottabban és „magányosabban” élünk (pl. a számítógép és a tévé előtt), de mérhetetlenül többen és többször szólunk egymáshoz mobilon, interneten, tévécsatornákon, szórólapon.

A család maradandó és pótolhatatlan anyanyelv-alapozást végez akkor is, hogyha csak egyik szülő neveli a gyerek(ek)et, s, természetesen, akkor is, ha a szülők csak valamelyik tájnyelvet ismerik, hiszen éppen a tájnyelvek képezték és képezik az alapját a viszonylag egységes köznyelvnek. Az otthoni környezet szolid feltételei révén (mint amilyen az anyanyelvtudat, a házbeliek anyanyelvi készsége, olvasottsága, hagyomány- és közösségtisztelete) nemzedékek adnak tovább maradandó értéket, és időálló újat hoznak létre. Ez elsőnek hat a gyerekekre, mégpedig spontánul és folyamatosan.

A közoktatás azonban jellemformáló, anyanyelv-pítő és az anyanyelvű általános műveltséget alapozó szerepét zömmel csak úgy töltheti be jól, ha pedagógus és szülő ebben méltó és egymást kiegészítő partnerek. A korszerű iskolából nem hiányozhat a társadalom és a diákok által egyaránt megbecsült pedagógus, sem az országszerte jól felszerelt tanterem, sem az avatottan megfogalmazott s kipróbált tanterv. Ebben a nemzedéképítő és -alakító munkában ma is elemi fontosságú tényező lenne a minden gyerek iránti felelősségvállalás és szeretet, meg a kölcsönös bizalom és tisztelet szülők, pedagógusok és gyerekek között.

E hagyományos tényezők nemcsak az egyén anyanyelvi készségét (és erre épülő általános műveltségét) hivatottak jól megalapozni, hanem jelentős mértékben a közösség anyanyelvűségének állapotát és sorsát is. Tudjuk viszont, hogy sok családnak ma nincs otthona, és sok otthonban fölbomlott vagy lehetetlenné vált a családi élet, vagy számos családban nincs is gyerek, illetve az nincsen, aki fölnevelje. A házassági kapcsolatok jelentős része pedig széthullik vagy létre sem jön. Az új nemzedékben pl. a közgondolkodás egyik legfontosabb mozaikkockáját: a szolidaritás fogalmát és érzését – családi környezet és szülői nevelés híján – gyakran csupán az iskola alakíthatná ki. Az az intézmény erre egyedül aligha lehet képes.

Az iskolák bezárói ma elsőnek az eddig is hátrányosabb helyzetű vidéket taszítják még nagyobb lemaradásba.

Már-már úgy kérdezhetünk: mi lenne a család alapozó föladata, s mi lehetne az otthoné meg az isko-

láié? Közéletünkben – míg el nem késtünk vele – helyre kellene állítani a részben elhanyagolt, részben megingatott s megzavart anyanyelvtudatot és közösségi értékrendet, hogy tisztánlátást nyerjünk az irányvételhez, s erőt meg hitet a közösség- és egyénépítő munka gyorsulásához.

4. Az anyanyelv és a világnyelv közötti kapcsolatról mit illik tudni? Mit jelent számokra az anyanyelv és a világnyelv?

Korunk két ősi, de mindmáig gyakran félreismert vagy félremagyarázott, értékes társadalmi tényezőjét érthetjük rajtuk, s jelenünk két aktív nyelvi föladatát is.

A maga fejlődése és fönmaradása érdekében egy-egy nyelvi közösség általában kommunikálni törekszik több más közösséggel is, ehhez a kommunikáláshoz azonban jobbára közvetítő nyelvre van szüksége. Ugyanekkor ugyanezeknek elsődlegesen állna érdekében átfogóan elsajátítani anyanyelvüket, s célszerűen fejleszteni, hogy általa képessé válhassanak anyanyelvi lemaradásuk behozására vagy elkerülésére, valamint hogy elháríthassák más közösségek lesben álló nyelvi, gazdasági és politikai hegemónizmusát.

A mai világnyelvek egyidejűleg és elsődlegesen egy-egy nagyhatalmi közösség anyanyelvéül szolgálnak. (Igaz, közvetítőnyelvi alkalmasságuk is éppen abból ered, hogy élő nyelvek.) Súlyos következménnyel járhat, ha a jól bevált világnyelvet valahol nem kizárólag többnyelvűségű helyzetben alkalmazzák, azaz ha nem csupán közvetítésre, hanem az anyanyelv valamelyik vagy egyre több természetes funkciójában is. Ilyenkor a világnyelv ezzel (ha nem akarva is) árnyékot vet a helyi anyanyelv közéleti elhivatottságára. És az is, ha a közösség illetékesei – egyoldalú nyelvpolitikából eredően – tartósan elmulasztják anyanyelvük megfelelő korszerűsítését.

Egyre gyakrabban tapasztalhatjuk anyanyelvünk helyzetének bizonyos mértékű degradálódását és degradálását. Helyenként anyanyelvűségünk szűkülését okozzuk például az angol nyelv téves többletű vagy célú szerepeltetésével, s ezzel még többnyelvűsödésünk is az idegen egynyelvűsödés irányába korlátozódhat.

A magunk számára alapos körültekintéssel és mielőbb meg kellene fogalmaznunk anyanyelvünk s a világnyelvek párhuzamos rendeltetését, és megvizsgálni a vélt és a nemcsak vélt szerepeltelődásokat, nehogy a század végére anyanyelvünk „helyszín”-e a frissen fölavatott anyanyelvi múzeum leltárába szűküljön.

*Helyreállítani a megingott anyanyelvtudatot címmel kissé rövidített változatban megjelent a budapesti *Édes Anyanyelvünk* 2008. októberi számában.

Ezzel az írással köszönti az Aracs szerkesztősége dr. Ágoston Mihályt.